

VILÁG- TÖRTÉNET

10. (42.) évfolyam 2020. 3.

A BÖLCSÉSZETTUDOMÁNYI KUTATÓKÖZPONT
TÖRTÉNETTUDOMÁNYI INTÉZETÉNEK FOLYÓIRATA

- **GÉRAUD POUMARÈDE**
A KONSTANTINÁPOLYI FRANCIA DIPLOMÁCIA
ÉS A MAGYARKÉRDÉS A RÁKÓCZI-SZABADSÁGHARC KORÁBAN
- **ELISABETH SAÏH – TÓTH FERENC**
RODOSTÓTÓL PÁRIZSIG
- **TÜSKÉS GÁBOR**
A NEMZETI IDENTITÁS TÖRTÉNETI KONSTRUKCIÓJÁHOZ
- **TAKÁCS LÁSZLÓ**
A KATONAI RANGOK TERMINOLÓGIÁJA II. RÁKÓCZI FERENC
CONFESSIO PECCATORIS CÍMŰ MŰVÉBEN
- **KINCSES KATALIN MÁRIA**
RÁKÓCZI-SZOBROK KÜLHONBAN
- **SZEMLE**
BLÉNESI ÉVA, KISS MÁRTON, NAGY KORNÉL,
TÓTH FERENC ÍRÁSAI

VILÁGTÖRTÉNET
A Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetének folyóirata

Szerkesztők
Skorka Renáta (főszerkesztő)
Bíró László, Martí Tibor, Vámos Péter
(szerkesztők)

Szerkesztőbizottság
Glatz Ferenc (elnök), Borhi László, Erdődy Gábor,
Fischer Ferenc, Fodor Pál, Klaniczay Gábor,
Majoros István, Mihalik Béla Vilmos,
Pók Attila, Poór János

10. (42.) évfolyam 2020. 3.

TARTALOM

Egy emlékév után. A hazai és külhoni Rákóczi-kutatások újabb eredményei (Tóth Ferenc)	305
<i>Tanulmányok</i>	
Géraud Poumarède: A konstantinápolyi francia diplomácia és a magyarkérdés a Rákóczi-szabadságharc korában	311
Núria Sallés Vilaseca: „Erdély fejedelméhez küldtek csupán.”	
Jacques de Boissimène küldetése III. Ahmed szultán udvarában (1717–1718)	325
Balázs-Szabelski Enikő – Adam Szabelski: II. Rákóczi Ferenc Lengyelországban	335
Elisabeth Saïh – Tóth Ferenc: Rodostótól Párizsig. Egy magyar származású család viszontagságai	345
Tüskés Gábor: A nemzeti identitás történeti konstrukciójához. A pátria képe II. Rákóczi Ferenc önéletrajzi írásaiban	371
Takács László: A katonai rangok terminológiája II. Rákóczi Ferenc <i>Confessio Peccatoris</i> című művében	393
Egyed Emese: Színpadi álom a Rákóczi-emigrációról.	
K. Boér Sándor: <i>Gróf Bonnévál vagyis az idegenek Konstancinápolyban</i>	409
Kincses Katalin Mária: Rákóczi-szobrok külhonban	431
<i>Műhely</i>	
Korpás Zoltán: Mexikói aranyesők a magyarországi oszmán terjeszkedés ellen?	467
<i>Szemle</i>	
A Próféta-ábrázolások európai kultúrtörténete (Tóth Ferenc)	481
A Lengyel–Litván Unió kapcsolatai a Szafavida Birodalommal és az ecsmiadzini katolikoszátussal (Nagy Kornél)	486
Hogyan látja az utókor az örmény genocídiumot?	
Gondolatok <i>Az emlékezet száz éve</i> című könyv margójára (Blénesi Éva)	490
A Szabad Francia Erők a második világháborúban. Az ellenállás megszervezése és a nemzetközi fegyveres együttműködés (Kiss Márton)	496

Jelen számunkat Tóth Ferenc szerkesztette

CONTENTS

After a Year of Remembrance: Results of Recent Researches on the Rákóczi Era at Home and Abroad (Ferenc Tóth)	305
<i>Studies</i>	
Géraud Poumarède: French Diplomacy at the Porte and the Hungarian Question during the War of Independence of Francis II Rákóczi	311
Núria Sallés Vilaseca: "I Was only Sent to the Prince of Transylvania": Mission of Jacques de Boissimène to the Court of Sultan Ahmed III (1717–1718)	325
Enikő Balázs-Szabelski – Adam Szabelski: Francis II Rákóczi in Poland	335
Elisabeth Saïh – Ferenc Tóth: From Rodosto to Paris: The Vicissitudes of a Family of Hungarian Origins	345
Gábor Tüskés: To the Historical Construction of National Identity: The Image of Hungary in the Autobiographical Writings of Francis II Rákóczi	371
László Takács: Terminology of Military Ranks in <i>Confessio Peccatoris</i> , the Work of Francis II Rákóczi	393
Emese Egyed: A Dream on Stage about Exile: Sándor K. Boér: <i>Bonnéval or the Strangers in Constantinople</i>	409
Katalin Mária Kincses: Rákóczi Statues Abroad	431
<i>Workshop</i>	
Zoltán Korpás: Mexican Gold Pesos against the Ottoman Expansion in Hungary?	467
<i>Book Reviews</i>	
A European Cultural History of the Representations of the Prophet (Ferenc Tóth)	481
The Relations of the Polish–Lithuanian Commonwealth with Safavid Iran and the Catholicosate of Etchmiadzin (Kornél Nagy)	486
The Armenian Genocide as Seen by Posterity: Reflections on the Margins of the Book Entitled <i>A Hundred Years of Memory</i> (Éva Blénesi)	490
The Free French Forces in World War II: Organizing Resistance Movement and International Cooperation (Márton Kiss)	496

A Lengyel–Litván Unió kapcsolatai a Szafavida Birodalommal és az ecsmiadzini katholikozátussal¹

A kora újkori Lengyel–Litván Unió (*Rzeczpospolita Obojga Narodow*, 1569–1795) keleti diplomáciájáról a magyar és a nemzetközi történetírás számára kevés forrás és feldolgozás áll rendelkezésre. A kérdés magyar szempontból is releváns, mivel Lengyelország, valamint a Magyar Királyság és az Erdélyi Fejedelemség keleti (diplomáciai) kapcsolatai nagyon sok hasonlóságot mutattak. A hazai tudományosság számára inkább az a tény ismert, hogy a bécsi udvar – és ezáltal a Magyar Királyság – különösen a 16. században szövetségi viszonyt kívánt kialakítani az Oszmán Birodalommal konfliktusban álló keleti államokkal, így a keresztény georgiai (grúz) Kartli és Kahet’i Királyságokkal, valamint a síita Szafavida Birodalommal. A diplomáciai lépéseknek az volt a célja, hogy a Fényes Portát kétfrontos hadviselésre bírják, ami még a fénykorát élő Oszmán Birodalom számára is komoly kihívást jelentett. Az összehangolt akcióktól az oszmán-török hódoltság meggyengítését, megszüntetését remélték Szent István államának területén. A magyar történészek közül elsősorban Veress Endre (1868–1953) és Tardy Lajos (1914–1990) alkotott maradandót a korabeli Habsburg és magyar (erdélyi) diplomácia keleti kapcsolatainak a feltárásában.

A varsói Lengyel Nemzeti Levéltár (Archiwum Głównie Akt Dawnych) rengeteg keleti, elsősorban perzsa, georgiai (grúz), örmény, illetve török (korabeli türkmén) nyelvű diplomáciai iratot őrzött meg az utókor számára. Erre a hatalmas mennyiségű forrásanyagra ismereteink szerint először Eugeniusz Leonard Słuszkiewicz (1901–1981), a neves lengyel orientalista hívta fel a nemzetközi tudományosság figyelmét, és ő kezdte meg a nagyszámú levéltári dokumentum tudományos igényű feltárását. A munkafolyamat a neves kutató 1981-ben bekövetkezett halálával sajnálatos módon egy ideig abbamaradt. A most bemutatandó vaskos forráskötet összeállítói Słuszkiewicz munkásságát folytatják. A könyv három kutató, az armenista-polonista-történész Piruz Mnatsakanyan (P’iruzza Mnac’akanean), az oszmanista-történész Dariusz Kołodziejczyk és az iranista-történész Stanisław Jaśkowski példaértékű együttműködése révén jött lére. A kötet nagy erőssége, hogy a kiadott dokumentumokat igen aprólékos munkával, magas színvonalú történeti, illetve filológiai pontossággal tárták fel.

1 *Stosunki dawnej Rzeczypospolitej z Persją Safawidów i katolikosatem w Eczmiadzynie w świetle dokumentów archiwalnych. The Relations of the Polish–Lithuanian Commonwealth with Safavid Iran and the Catholicosate of Etchmiadzin in the Light of Archival Documents.* Red./Eds.: Jaśkowski, Stanisław – Kołodziejczyk, Dariusz – Mnatsakanyan, Piruz. Warszawa, Archiwum Głównie Akt Dawnych – Naczelna Dyrekcja Archiwów Państwowych, 2017. 398 p.

Dariusz Kołodziejczyk tollából hosszú és alapos angol, valamint lengyel nyelvű történeti összefoglalót kapunk a kora újkori lengyel–perzsa, illetve lengyel–örmény történeti kapcsolatokról. A neves kutató bevezetője történeti kontextusba helyezi a kötetben olvasható, felbecsülhetetlen forrásértékű dokumentumokat. A szerző rámutat: a Lengyel–Litván Unió politikai vezetése fontosnak tartotta a magas szintű diplomáciai kapcsolatok fenntartását a Szafavida Birodalommal, így kisebb-nagyobb megszakításokkal a 16. század végétől a 18. század első harmadáig – mai diplomáciai szakzsargonnal élve – állandó nagyköveti szinten képviseltette magát a Szafavida Birodalom fővárosában, Iszfahánban. A cél nem volt más, mint hogy a Lengyel–Litván Unió felé is terjeszkedő Oszmán Birodalmat, valamint csatlósát, a Krími Kánságot mind diplomáciailag, mind katonailag megállítsák és visszaszorítsák. A Szafavida Birodalomnak is érdekében állt, hogy az európai hatalmak az Oszmán Birodalmat katonailag lekössék. Mindkét felet lesújtotta és kiábrándította az 1606. évi zsitvatoroki „különbéké”, a Lengyel–Litván Unió és a Szafavida Birodalom a békekötést nemcsak aljas különalkunak, hanem a Habsburg Birodalom (benne a Magyar Királyság) árulásának is tekintette. Ettől kezdve mindkét fél hosszú ideig, nevezetesen a 17. század végéig megbízhatatlan szövetségesként tartotta számon a bécsi udvart.

A Lengyel–Litván Unió politikai vezetése attól is tartott, hogy a perzsa hatóságok a Szafavida Birodalom területén élő keresztény közösségeken torolják meg a „különbékét”. Az aggodalom azonban, néhány helyi túlkapást leszámítva, nem igazolódott be. A Lengyel–Litván Unió a Szafavida Birodalom területén élő nagyszámú keresztény kisebbség (georgiaiak, jakobiták, káldok, melkiták és örmények) védelmezőjeként igyekezett körültekintően fellépni a perzsa hatóságoknál. A – korábban nesztorianus hitű – káldok és az örmények közül sokan katolizáltak a szentszéki misszióknak köszönhetően. A Rómából érkező szentszéki misszionáriusok között számos lengyel és litván származású páter volt, aki pasztorális tevékenységet végzett Perzsiában. Többségük a kapucinus rend kötelékében szolgált.

A hosszú történeti bevezetőből megtudtuk azt is, hogy a lengyel diplomácia előszeretettel alkalmazott nem lengyel ajkú diplomatákat, akik rendszeresen szolgáltak Iszfahánban, illetve nagy kockázatokat is vállalva korántsem veszélytelen diplomáciai küldetésekből vettek részt. Számos követ került ki a Lengyel–Litván Unióban élő, több nyelven beszélő örmény és tatár kereskedők közül, akik szolgálatait az udvar gyakorta főnemességgel jutalmazta. A forráskiadványban olyan nagy ívű pályát befutott diplomaták életpályája ismerhető meg, mint például az örmény Sefer Muratowicz (Sep'er Muradean), a német származású Theofil Szemberg, illetve III. (Sobieski) János (1674–1696) és II. (Erős) Ágost (1697–1733) legnagyobb tekintélyű diplomatája, az ugyancsak örmény származású és unitus (katolikus) hitű Jakub Nurkiewicz (Yakob Nurikean).

A kötet első része 14 latin, klasszikus perzsa és török (türkmén) nyelvű dokumentumot ad közre az 1608–1712 közötti időszakból, alapos filológiai és magyarázó jegyzet-apparátussal ellátva, ami Stanisław Jaśkowski munkáját dicséri. Az itt olvasható források a lengyel uralkodók, hetmanok, kancellárok – úgymint III. Zsigmond (1587–1632), IV. Ulászló (1632–1648), II. János Kázmér (1648–1668), II. (Erős) Ágost, Mikołaj Potocki (1595–1651), Jerzy Ossoliński (1595–1650) és Stefan Koryciński (1617–1651) – és a Szafavida sahok – I. (Nagy) Abbász (1587–1629), I. Szafi (1629–1642), II. Abbász (1642–1666), Husszajn (1668–1722) – közötti levelezésekből származnak. Ugyanakkor némi hiányérzetünk támadt: tudniillik nem szerepelnek III. (Sobieski) János király keleti követjárásai, noha az 1670–1680-as években az oszmán-törökökkel folytatott háborúk miatt a lengyel uralkodók igen intenzív erőfeszítéseket tettek annak érdekében, hogy rávegyék II. Szafi (későbbi nevén I. Szulajmán, 1666/1668–1694) sahot arra, hogy perzsa csapatok betöréseikkel szüntelenül

zaklassák a keleti, határ menti oszmán-török tartományokat (vilajeteket, szandzsákokat), ezzel is lekötve az oszmán hadsereg jelentős részét. Másrészt Sobieski János a perzsa udvarnál járta ki 1684-ben, hogy az Apostoli Szentszék által kinevezett, de a perzsa területeken missziót folytató Vardan Hunanean (1644–1715) leMBERGI (Iwówi, Iwivi) örménykatolikus (unitus) érseket – a leMBERGI Collegium Armenum és a római Collegium Urbanum egykori növendékét – kiengedjék a katolikus missziókat ellenző I. Eliazár (Eliazar Ayntapc'i, 1682–1691) örmény egyházfő (katholikosz) tomlőcéből.

A kötet második része III. (Szent) Mózes (Movsēs Tat'ewac'i, 1629–1633) és I. Fülöp (P'lippos Afbakec'i, 1633–1655) örmény katolikoszoknak a lengyel királyi udvarhoz klasszikus örmény nyelven (*grabar*) írott leveleit tartalmazza. Itt mindenekelőtt ki kell emelni a lengyel, az örmény és a perzsa történelemben is otthonosan mozgó Piruz Mnatsakanyan kutatói és filológiai jártasságát, mivel a bonyolult és olykor nehezen is olvasható eredeti, klasszikus örmény nyelvű dokumentumokat kiválóan adta ki. A négy levél azért került a kötetbe, mert az örmények mindig is kiemelt szerepet játszottak a Lengyel-Litván Unió és a Szafavida Birodalom közötti diplomáciai kapcsolatokban. Mindkét állam jelentős számú keresztény (apostoli és katolikus hitű) örmény alattvalóval rendelkezett, akiket nyelvtudásuk miatt előszeretettel alkalmaztak követként vagy „diplomataként”. I. Abbász sah az 1603–1604. évi hadjárata során számos örmények lakta tartományt foglalt el, és több ezer örményt telepített át a Szafavida Birodalom területére. Mi több, az örmény egyházfői székhelyet a pusztítások miatt az örményországi Ecsmiadzinból (Ējmiacin) a birodalmi fővárosba, Iszfahánba költöztette át, de az örmény egyházfők 1629-ben I. Szafi sah engedélyével visszaköltöztek a régi központba. IV. Murád (1623–1640) oszmán-török szultán perzsi hadjárata miatt azonban 1638-ban újból Iszfahán lett az örmény egyházfők székhelye.

A kötetben – ahogyan a fentiekben utaltunk rá – négy klasszikus örmény nyelven írott dokumentum szerepel az 1632–1644 közötti időszakból. Az örmény katolikoszok levelei Nikol (Mikotaj) Torosowicz (Nikołōs T'orosseanc', 1603–1681) leMBERGI apostoli örmény érsek kinevezéséről, felszenteléséről, illetve az 1630. és 1635. évi katolizálása körül kialakult feszült viszonyról szólnak. Az örmény egyházfők a katolikus lengyel uralkodók közbenjárását kérték, hogy váltsák le a leMBERGI örmény főpapot, aki az 1364-ben alapított érsekséget bitorolta, és főpappá egy olyan renitens ellenkatholikosz, Melkiset' Garneć'i (1570–1627) szentelte fel, akinek korrupciós ügyei miatt híveivel együtt el kellett menekülnie a perzsák által megszállt Örményországból a Lengyel-Litván Unió területére. Az örmény egyházfők ezenkívül leveleikben arra kérték a királyokat, hogy védjék meg a 13. század vége óta a Lengyel-Litván Unió területén élő nagyszámú és lojális örmény közösséget, és hagyják meg az örményeket szabad vallásgyakorlatukban, mint ahogyan azt elődeik is tették. A lengyel udvar azonban a katolikoszok leveleit nem vette figyelembe, és ha nem is nyíltan, de támogatta Nikol Torosowicz érsek botrányoktól sem mentes hosszú egyházi hivatalviselését. Mindez nagyban hozzájárult ahhoz, hogy az 1630-ban és 1635-ben újfent megkötött egyházi unió Rómával a lengyelországi örménység körében kiterjedjen, valamint hogy hivatalosan is megszülessen a modern örménykatolikus (unitus) egyház.

A kötetben publikált összes iratot lefordították lengyel és angol nyelvre, így módon a nemzetközi tudományosság számára is elérhetővé tették ezeket a fontos dokumentumokat. A fordításokat magas szakmai színvonalon elkészített, igényes jegyzetapparátussal látták el. A kötet – néhány apró hiányossága ellenére – jól megszerkesztett forráskiadvány, amely nemcsak a lengyel, a perzsa (iráni) vagy az örmény, hanem az oszmán-török, a magyar

(erdélyi), a moldvai (román), a (krími) tatár és a nyugat-európai történelem művelői számára is rengeteg felbecsülhetetlen értékű, újdonságszámba menő adalékkal szolgál. Így jó szívvel ajánljuk e kötetet a korszakkal foglalkozó hazai kutatók számára.

*Nagy Kornél**

* A szerző a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének tudományos munkatársa (1097 Budapest, Tóth Kálmán u. 4., nagy.kornel@btk.mta.hu).

Ára: 600 Ft
Előfizetőknek: 500 Ft

TERJESZTI A MAGYAR POSTA

Előfizethető személyesen a postahelyeken és a kézbesítőknél, vagy a Központi Hírlap Iroda zöldszámán: 06-80/444-444,
e-mailen: hirlapelofizetes@posta.hu, faxon: 1-303-3440,
vagy levélben a Magyar Posta Zrt. Központi Hírlap Iroda,
Budapest 1008 címen.

Számonként megvásárolható a Bölcsészettudományi Kutatóközpont
Történettudományi Intézetében
(1097 Budapest, Tóth Kálmán utca 4.,
telefon: 224-6700/4624, 4626 mellék), illetve a Penna Bölcsész Könyvesboltban
(1053 Budapest, Magyar utca 40., telefon: 06 30/203-1769).

A Világtörténet 2020-as évfolyamának megjelentetését
a Magyar Tudományos Akadémia és a Nemzeti Kulturális Alap támogatja

nka
Nemzeti Kulturális Alap